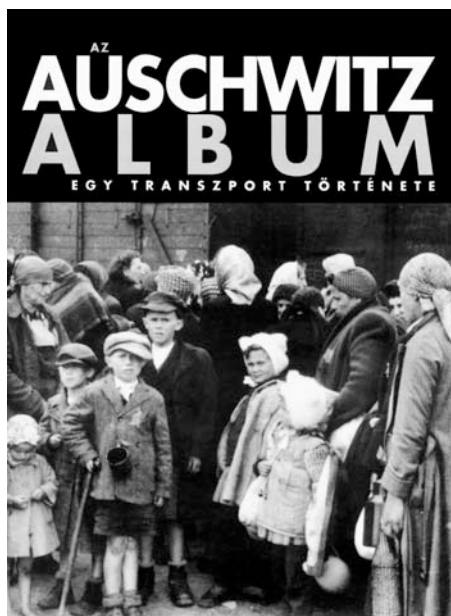

Fenyves Katalin–Kőbányai János *Az Auschwitz-album, ha magyar*

*L*ili Jacob Meier Auschwitz-albuma a legnagyobb összefüggő képanyag, amely Auschwitzban készült és fenn is maradt. A képek egy híján – amelyen Lili két öccse látható Bocskai-sapkában és zsinóros kabátban – 42 éve itt vannak Magyarországon. A Páva utcai holokauszt emlékközpont megnyitásának alkalmából az albumnak csak az eredetijét hozta el az izraeli álamelnök.

A közhiedelemmel ellentétben a magyar közönség nem először találkozik ezekkel a képekkel. Láthatott közülük jó néhányat, a fotók ugyanis valójában *1962 óta itt vannak*: a prágai Zsidó Múzeumtól kapta meg a teljes sorozatot a Legújabbkori Történelmi Múzeum. (Hogy pontosan mire föl és milyen körülmények között, ma már a muzeológusok sem tudják.)

Láthattuk egy részüket Ember Mária *100 kép* című, 1984-ben megjelent könyvében, Fehéri Tamás és Gere Mara ugyancsak 1984-ben miskolci fesztiváldíjjal kitüntetett háromperces *Endlösung*jában, majd Fehéri hosszabb, 90 perces *Emberekkel történt* című dokumentumfilmjének végén. Ott vannak a szemünk előtt, ha a könyvespolcunkon ott áll Randolph L. Braham *A magyar holocaust* című, magyarul 1981-ben

kiadott alapvető munkája (mindkét kötet borítóján és 7 kép az illusztrációk között), az 1994-ben megjelent *Holocaust Emlékkönyv* címlapján (plusz 6 illusztráció). Láthatóak voltak a Budapesti Történelmi Múzeumban, *A Holocaust Magyarországon* című – Horn Emil és Rajk László által 1994-ben rendezett – kiállításon.

Pontosabban láthatóak lettek volna. Mert a várbeli kiállítás kivételével nemigen jutottak el a nyilvánossághoz: Ember Mária könyvét csak pult alól lehetett kapni, a Fehéri-filmek sem kerültek el a dokumentumfilmek forgalmazásának óhatatlan velejáróját, nevezetesen azt, hogy szinte láthatatlanok (Braham könyvének kolofojából nem derül ki, mik ezek a képek – a két-kötetes első kiadás amúgy sincs meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, újabb két kiadása is csak a pesti oldalon kölcsönözhető).

Az anyag tehát volt is, meg nem is. Most felkerült a Páva utca falaira és megjelent az album magyar kiadása. (Állítólag egyezzer, üzleti forgalomban nem kapható példányban. Ezekkel mi lesz?) A Páva utcában Jákob Lili albumának képeit láthatjuk, míg a Jad Vasem-féle kiadás magyar fordításában Jakab Liliét. (Arról egyik helyen sincs említés, hogy Lili az 1995-ös német

kiadás szerkesztőjének és előszóírójának elmondta: az egyik táborból a másikba irányítva Jakab Lenkeként szerepelt a listán. Alkalmassint ez volt a papírjaiban szereplő neve?)

A Páva utcai kiállítás falon szereplő szövege szerint Lili egy Bilke nevű kisvárosban élte szüleivel mindennapjait, a kötetben Bilke község, illetve falu. (Magyarország helységnévtárának 1944-es kiadása szerint

Bilke 6252 lelket számoló kisközség.) Sem a falakon, sem az albumban nem szerepel Lili szüleinek, nagynénjének, unokatestvéreinek neve. (Serge Klarsfeld viszont az album 1980-as New York-i kiadásában számot ad – angol helyesírással – a nevükről: a 46 éves apát Mordehainak, a 43 éves anyát Esthernek, Lili 17 éves öccsét Moshe-Aronnak, 15 éves fiútestvérét Zislnak, a 13 éves pedig Moshe-Hersh-nek hívták. Anyai nagyapjának Abraham, nagyanyjának Schendla, apja lánytestvéreinek Tauba és Fajga, anyja lánytestvéreinek Sura és Rywka volt a neve, az ugyancsak deportált hét unokatestvér és az egyik nagybácsi neve azonban ebben a felsorolásban sem szerepel.)

Az Auschwitz-album magyar kiadása – *Az Auschwitz Album. Egy transzport története* – már alcímében állást foglal: egy transzportról tesz említést. (Hogy a cím és az egész kötet miért nem vesz tudomást a magyar akadémiai helyesírás szabályairól, az a kevésbé felzaklató rejtélyek közé tartozik, a gyakorló szerkesztő szemét azonban már csak foglalkozási ártalomból is zavarja.) Szerzőinek-szerkesztőinek alighanem jó oka lehet rá. Mindazonáltal kár, hogy ezt nem árulják el az olvasónak. Ám ha csak a

kötetben azonosított személyek lakhelyét, illetve a gettót tekintjük, ahonnan elvitték őket (Beregcsász, Técső, Szeged, Budapest), igen valószínűtlennek tűnik, hogy valóban egyetlen transzportról készültek volna a felvételek – a fényviszonyokról, a hőmérséklet-különbségekre utaló ruházatról nem is beszélve. (Braham említett művének függeléke szerint a harmadik

beregcsászi transzport május 24-én, a técsői május 28-án, a szegedi pedig június 26-án haladt át a kassai vasútvonalomason. Az albumban egyetlen budapestiként szereplő Lajos Gizit és a szegedi Kauf Gizit persze érthette a véletlen is a Kárpátalján.)

Ha tehát a tanulmány szerzője és a magyar kiadás gondozói tudják is, mire hivatkozva állítják, amit állítanak, e tudásukat nem osztják meg velünk. Forrás megjelölés nincs, csak köszönetnyilvánítások a kötet végén azoknak, akik segítettek a képen látható személyek azonosításában. Ami ugyancsak igen változatosra sikeredett. Néhány példa, csak úgy találomra: „Smilazik úr”, vagy „a bilkei Friedmann Zálmen”, vagy „a bilkei Grünglass Jánkev (Jakab), Meir testvére”, vagy „Grünglass Láje, a técsői tanítónő, Smuel Mosko-

vics rabbi lánya”, vagy „dr. Hegedűs Henrich, técsői ügyvéd”. Mi több: „Hegedűsné”. Így. Helységmegjelölés és minden egyéb pontosítás nélkül.

Nyilván az ismerősök ennyit tudtak róluk, a kötet sajtó alá rendezői pedig híven visszaadták, amit tőlük hallottak. Számukra alighanem egyértelmű volt, hogy ezek a nevek a viselőiknek vagy azok ismerőseinek mit jelentettek.

1944. május 27-én érkeztünk Birkenaubá. Aznap még legalább 10 helyről érkeztek transzportok Magyarországról. Később Birkenauban a fürdőben és a táborban is találkoztam foglyokkal, akik elmondták, hogy ők is ugyanaznap érkeztek, például Sátoraljaújhelyről, a Délvidékről, Kárpátaljáról. Husztról, Máramarosszigetről és Felődvisóról, Vajdácskáról, egy Sárospatak melletti faluból. Mindenki azzal kezdte a történetét, hogy honnan és mikor érkezett.

Técsőn a gettót mindjárt pésszab után állították fel, ez április közepén lebetett. Kibírdették, hogy a zsidóknak át kell menni a város déli részére, közel a Tiszához. Négy vagy öt utcát jelöltek ki. Oda hozták be a técsői járás falvaiból is a zsidóságot. Viskról, ami a mi oldalunk, meg a Tisza túlsó partjáról, Szaploneáról és Pálosremetéről. 1941-ben egy Kerekbegy nevű községet is Técsőhöz csatoltak. Volt még egy község, ami ugyan a taracvölgyi járáshoz tartozott, Dombó. Onnan is hozzánk kerültek a zsidók. A taracvölgyi járáshoz 50 község tartozott, az ottani zsidókat Mátészalkára vitték. Ott helyezték el őket a zsidó temetőben. A dombói zsidók azért kerültek hozzánk, mert a járási orvos elintézte, hogy ott tifuszt állapítsanak meg. De ez nem segített rajtuk, mert ugyan a Mátészalkára összpontosítást megúszták, de két hetet vártak, és akkor behozták őket a técsői gettóba.

Técsőn kb. 2500 zsidó élt ekkor. A 10 000 lakosból 20–25 százalék volt ott a zsidó. Kereskedők, iparosok, szabók, cipészek. Ők voltak a legtöbben. Sokan üzemekben dolgoztak, például egy marmeládgőgyárban.

A nagy templomon kívül a viznyici baszidóknak is volt külön kis zsinagógájuk – szombatokon és ünnepeken magánbázaknál is tartottak minjánt. Volt néhány ügyvéd, orvos, akik nem tartották a vallást, azok is az ortodox hitközségekhez tartoztak. Egész Máramarosban nem volt más hitközség, mint ortodox.

Édesanyám bímzőő volt. Korán elvált, a nagy-

Weiss Léjb és fia. Slójme.
A Weissek öten voltak testvérek,
mind nagy Talmud-tudós hírében állt.
Úgy hívták őket: *hamisa humsei Tora*.
Azaz A Biblia és a Tóra öt könyve.
Három testvére dáján, azaz bíró volt.
A két másik testvér tudós volt.
Az egyik Técsőn, a másik
Máramarosszigeten lakott.
Tavaly megjelent egy könyv
reb Sáje Weissről Amerikában.
Az ő unokája egy híres
Talmud-tudós New Yorkban, Davis Weiss.
Halivni, aki szintén írt egy könyvet
a soáélményeiről. [Egy fejezete megjelent
a Múlt és Jövő 97/4-es számában – K. J.].
Az ő testvére reb Majer Weiss volt a técsői dáján.
Reb Hers Weiss olyan tudós volt,
hogy a vizsnyici rebe rábízta
az összes fia tanítását.
A mostani vizsnyici rebe nagyapja
Bedóházán, egy Técső melletti kis faluban
volt rabbi, s reb Hers Weiss ott oktatta a fiúkat.
Az ő fia pedig az utolsó técsői
hitközségi elnök volt.
Egyikőjük sem maradt élve.

Rubin Menáhem (1) itt él, Ramat Ganban.
Ő egész 1971-ig maradt Técsőn.
Szibériában szolgált mint katona.
Egy évvel idősebb, mint én.
Záger Nátán (2) Rubin nagybátya volt,
az édesanyja testvére.
Erdélyből, Beszterceből jött a család Técsőre lakni.
Jehezkel Kornfeld (3) sapkája fontos adalék.
A munkaszolgálatosok csak sapkát kaptak
a magyar hadseregtől.
Jehezkel Eperjesről származott,
Técsőre nősült.
Az apósának egy nagy hotelje volt
a vasútállomás mellett.
Ő vezette. '43-ban már nem volt zsidó pékség.
Az összeset át kellett adni a magyaroknak.
Amikor be kellett vonulnia munkaszolgálatosnak,
egy Kerekes nevű pék azt kérte a hatóságoktól,
hogy Kornfeldet ne vonultassák be Kassára.
Kitűnően értette a pékmesterséget,
ezért jobb, ha a munkaszolgálatát az ő pékségében végzi.
Hiszen nem volt elég pék a városban.
Még a gettóból is kivitték a pékségbe dolgozni mindennap.
Azt már nem tudták elérni, hogy munkaszolgálatosként
itt hagyják – ezért érkezett Birkenauban
munkaszolgálatos sapkában
és karszalaggal. Ő és a felesége is túlélte.
A háború után Amerikában telepedtek le.
Roth Elisa (4) Roth Jenőnek, a técsői
Zsidó Tanács elnökének volt a testvére.
Az egyik fia túlélte, s itt az országban,
a hedérai városházán dolgozott, talán még ma is él.
Krémer Cvi (5) is kijött az országba,
de néhány év múlva meghalt.
Hary Roth (6), Roth Jenőnek, a Zsidó Tanács elnökének
volt a fia – nem találkoztam vele többet,
lehet, hogy ő is megmaradt.

De vajon hogy szerepelhetnek ezek az emberek az anyakönyvekben? A tiszti cím- és névtárakban? A különböző listákban és nyilvántartásokban, amelyek még 1944. március 19-e előtt készültek?

Milyen nyelven beszéltek? Minek tartották magukat? Zsidónak? Magyaroknak? Csehnek? Többes identitásúnak?

Liliről például Peter Moses-Krause, a német kiadás előszavának (*Múlt és Jövő*, 2004. 1–2.) írója említi: ott-hon jiddisül, az utcán ruszinül, az iskolában csehül beszélt. (Ez az információ egyébként a Páva utcai kiállításához mellékelte, amúgy kifejezetten informatív kis ismeretemben is megjelenik. Hogy ezt a képek előtt elhaladva aligha olvassa el bárki, így nyilván igen keveset ért abból, amit lát – több mint valószínű. Az album erről sem tud.) Ha a szülei nem akarták, hogy a gyerekek értsék, miről van szó, átváltottak magyarra. Ők ugyanis, az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgáraiaként az iskolában még ezen a nyelven tanultak. És a többiek?

Nina Springer-Aharoni a kötetben „A fénykép mint történelmi dokumentum” címmel szereplő írása félmillió magyar zsidó megsemmisítésének bizonyítékaként emlegeti az albumot. Túl azon, hogy véleményem szerint a holokauszt nem szorul sem bizonyításra, sem bizonyítékokra, az album kizárólag azt bizonyítja, hogy a képen látható személyek – deportáltak és SS-ek – *ott voltak Birkenauban*. Megrázó erejét többek között éppen az adja, hogy hiába keressük rajta azt a valóságot, amelyet a túlélők egy részének elbeszéléseiből és számta-

lan filmből ismerni vélünk: a „Los, los, schnell, schnell!” iszonyatát, a kuttyákat, az ugatást, a kiabálást, a durva erőszakot, a lecsapó botot, a tompán puffanó ütéseket. (A holokauszttagadók egyébként ezt a Klarsfeld-féle kiadás megjelenése óta nem győzik hangsúlyozni.) Pedig Lilinek a karjába dőft az SS-őr, amikor nem akart jobbra menni, a munkaképes nők

közé, ahova küldték, hanem visszaállt édesanyja mellé. Nyilvánvaló, hogy akárki fényképezett (hányan?) akármilyen okból, indíttatásból, az örök – és a deportáltak – a képek többségén tudatában voltak annak, hogy „veszi őket” a kamera.

Mit látunk mégis? Például bókászó gyerekeket, üldögélő öregasszonyokat és öregembereket, fiatal és kevésbé fiatal anyákat egy nyírfaligetben. (Németül Birkenau.) Szomorú piknik: valaki egy tejeskannával sétál – mint Ember Mária is megírta: a víz drága kincs. Várnak. Már nem sokáig. Hamarosan megürül a gázkamra.

De ezt nem a képek tanúsága alapján tudjuk.

Milyen különleges ismeretekhez juthatunk ebből, csak ebből az al-

bumból? – kérdezem, szerzőtársam kitekintésével ellentétben, csak erre a 2004-ben, Magyarországon, a 60 éves magyar holokauszt-évfordulóra megjelent kiadványra fókuszálva.

Sok mindent, ami a magyar társadalomról nyújt képet. Ahogy ez illik is, hiszen a képen szereplő áldozatok magyarok, vagy valamilyen formában annak számítottak, most pedig 60 évnyi füstállapotukból visszainkarnálva őket is-

apám házában nevelkedtem. Héderbe és állami iskolába jártam. Az első három évet cseh iskolában tanultam. A negyedik évet csehül kezdtém, ukránul folytattam, mert három hónapig ukrán autonómia volt nálunk. Amikor megalakult az önálló Szlovákia, akkor a magyarok bejöttek és elfoglalták Kárpátalját, és én magyarul fejeztem be a negyedik évet, ezen a nyelven tanultam 1944-ig.

A gettózás előtt összeírták a zsidókat. Listákra, amelyeket most Magyarországon keresnek. Április 10-én kezdődött az összeírás – a Zsidó Tanács hajtotta végre. A listákat négy példányban beadták a helyi hatóságnak. Egy másolatot beküldtek a belügyminisztériumba. A másikat a csendőrpáncsnoksághoz Kassára. A harmadikat az alispánnak a vármegyéhez, a negyedik pedig a közegben maradt. Egy béttel később hirdették ki, hogy be kell menni a gettóba. Ott zsidó rendőrök vártak bennünket és irányítottak valamelyik lakásba. Az összeírás előtt állították fel a Zsidó Tanácsot. Roth Jenő volt az elnöke. Ők szervezték meg a zsidó rendőrséget. Mindenkit beirányítottak egy házba, s amikor megtelt a lakás, lezárták a kaput, nem lehetett kimenni. Ha munkára hívtak valakit, akkor a zsidó rendőrök kikísérték a gettó kapujáig az illetőt, s tőlük aztán csendőrök vették át a gettó kapujában. Én csak egy napra voltam munkára vezényelve – összeszedni az ott maradt holmikat a zsidó házakban. Egyeseket mindennap dolgoztattak: vagy a német, vagy a magyar hadsereg. Volt ott egy kisebb német szakasz is.

A gettót magyar csendőrök őrizték – hoztak oda legényiséget mindenfelől, nemcsak a técsői járásból. És a leventék is ki voltak rendelve. Leszedették az összes zsidó házról a kerítéseket, s azokból kerítették körül a gettót. Szinte semmit nem ettünk, néha behoztak kenyereket és szétosztották a házakban. Körülbelül 20 deka kenyér jött ki egy embernek egész bétre. Az első

Kalos Zoltánnak (1) a felesége élte túl.
Itt élt Natanyán, pár éve halt meg.
Hegedüs Henrich (2) ügyvéd sem maradt életben.
A fia szintén ügyvéd volt, s engedélyt kapott,
hogy elhagyhassa a técsői gettót
és Budapestre menjen.
A magyarok adtak neki olyan tanúságot,
hogy a cseh uralom alatt a magyarok
érdekében tevékenykedett.
Hogy életbe maradt-e, nem tudom.
Dr. Lázár (3) nem él, de egy unokaöccse
túlélte, idejött az országba, s írt egy
könyvet az egész Lázár családról.
Naharián lakott, találkoztam vele
egypárszor, nem él már.
A háború után a Dror Habonimban dolgozott.
Ő nem volt velünk,
mert munkaszolgálatos volt ebben az időben.
Az ő két fiának Naharián van fotószalonja.
Könyve megtalálható
a Jad Vasem könyvtárában.

Weishaus (1) patikus másik nevét nem tudom,
de dr. Kellermant Nándornak (2) hívták, nem tudom miért
nincs a könyvbe beírva. Éva lánya, azt mondják, hogy
Auschwitzban maradt, de a Jad Vasemben találtam egy
olyan iratot, amelynek a tanúsága szerint Svédországba
vitték a felszabadulás után. De senki nem tudta
megmondani nekem, hogy találkozott-e vele, vagy sem.
Ábrám Adolf (3) és a fia Gyuri (4). Adolfnak van egy lánya,
aki Akkóban lakik. Ő azt állítja, hogy az apja és a testvére
nem maradtak élve. Én találtam egy listát a Jad Vasemben
azokról a túlélőkről, akiket Bukarestben regisztráltak,
mert onnan folytatták az útjukat valamerre. Ott az szerepel:
„Ábrám Adolf és fia Técsőről.” Kérdeztem, hogy ez hogyan
lehetséges? Azt mondták, hogy ez valószínűleg úgy
történhetett, hogy a túlélő menekültektől megkérdezték,
hogy kiket ismert? Kikkel volt együtt? És aztán azokat
is beleírták a túlélők rubrikájába. Balassa István (5) patikus
Amerikába vándorolt ki. A fia, Gyuri még ott él, velem járt
a negyedik osztályba. Nem láttam a háború után,
de megtaláltam a dossziét, amit a családjáról küldött,
a tetoválási számával együtt.

A Smilovics családra még többször visszatérünk.
A Smilovicsék egy nagy család volt. Braine (1) apja
a hitközség elnökhelyettese volt. Sok évig.
Egy időben a helyi hatóságnál is ő képviselte
a zsidókat. Gyümölcsstermelő földbirtokos és
kereskedő volt. Így hívták a céget: Smilovics
és Rutner. Minden évben több vagon almát
szállítottak Prágába, s onnan
egész Csehországba. Az apja élve maradt.
Leválták egy ujját, s bekerült az auschwitzi
kórházba, ott szabadult fel. És visszajött Técsőre.
Ő volt a legöregebb a férfiak közt,
aki élve maradt. Hetven éven túl volt.

mét visszakapták magyar állampolgárságukat, s oly hangsúlyosan magyarnak mondatnak. Mint ismeretes, annak idején nem önszántukból válalkoztak a „nagy utazásra”, amely ide, a nyírfa-
ligetecskék földjére hozta őket. Kiderül ez az albumból? Mit tudunk meg arról a társadalomról, amely e vigasztalan helyre száműzte jogaitól már korábban megfosztott polgárait? Minder-
ről fikarcnyi információt sem nyújt a fényképgyűjtemény. E tény azonban annál többet mond a mai magyar társadalomról, amely azzal a kérdéssel néz szembe az évforduló okán, hogy hogyan került e megsemmisítő táborba félmillió magyar zsidó? Az Auschwitz-album tehát a mai magyar társadalmi-politikai valóságról szól. Nem tervezetten, de annál árulkodóbban. Mivel benne élünk, ez határozza meg a sorsunkat. Érde-
mes hát feltárni, s majd később (nem e helyen) értelmezni üzenetét.

Maga a könyv-tárgy monumentálisabb, súlyosabb, mint e fényképgyűjtemény valamennyi eddigi kiadása. Soha nem láttam nagyobb pontszámú betűvel szedett könyvet – legyen az fotó- vagy képzőművészeti album.

A megrendelő tehát valamit nagyon bizonyítani, hangsúlyozni akart ezekkel a megkülönböztetett, tárgyi dimenziókkal (kiterjedés, súly). A díszkiadással. Dísz. Minek a dísze?

A többi kiadással szembeni megkülönböztetett törődés, valami plusznak a hozzáadása jogos és logikus igény. Hiszen a magyar érdekelt-ség – az áldozatok és az elkövetők oldaláról egyaránt – feltételezhető. Ezt a könyv megren-

delője is érzi. Mit érez? Netán: tud? S mit ad ebből vissza a 60 éves évforduló alkalmából?

Az eddigi kiadások – a Jakab Lenke megtalálta, de már kronológiai és funkcionális rendbe szedett képek, s az azokat kísérő szövegek: java-
részt tanulmányok – egy narratívát mondtak el. Ennek elemeit (szereplők, hely, idő) összefoglalva: a németek (Németország, a német hadveze-

tetés és a német közigazgatás, a német náci) egy dél-lengyelországi, Oświęcim (németül: Auschwitz-Birkenau) nevű városka közelében húzódó táborrendszerben másfél millió emberfiát, legnagyobb részt zsidót megöltek 1942 és 1944 között – nagyüzemi (gáz, krematóriumok) módszerekkel. És megismételve: az album képei s a különböző kiadások különböző kísérszövegei szerint: a németek a gyilkosság elkövetői. Az amerikai, a francia, az izraeli kiadások mind ezt hangsúlyozzák, s ami megvilágítóbb: erről szól a német kiadás is. Az áldozatok pedig: zsidók. Nem görög, francia, holland, lengyel, magyar... stb. vagy európai zsidók, hanem újra a kezdetekhez, a bibliai korok eredetiségébe visszakényszerített, s ezúttal a kémények füstjével megjelölt nép – akik ellen a II. világháború-

napokban még volt miből főzni. Összeszedték a házakban, ami éghető volt, s az udvaron raktak tüzet. Háromszobás házba szűfoltak bennünket, körülbelül tizenöt családot. Mi, fiatalok felmentünk a padlásra és ott aludtunk. Április volt, nem volt hideg. Körülbelül három hétig éltünk így. Csak munkára lehetett kimenni, vagy kiballgatásokra a csendőrökből. A házból, ahol laktunk, kivettek két férfit és két nőt. Mert az elhagyott házaikban elrejtett értékeket találtak. Kínózták őket, hogy valljanak más értékekre is, a végén nem jöttek vissza, hanem Kistarcsára küldték őket internálótáborba. Két nevet megtaláltam az interneten közülik, nem tudom, hogy túléltek volna. A házban, ahol laktunk, egy-két embernek volt könyve, s tanultunk egy kicsit a Tanabból. Imádkoztunk. Egy kis szobában egy rabbi lakott. Ott jöttünk össze reggel és este imádkozni. Teitelbaumnak hívták, a nagy Teitelbaumnak volt egy unokatestvére. A szatmári rabbinak az apja, mielőtt Máramaroszigetre ment, Tecsőn volt rabbi. A szatmári rabbi is sokszor járt Tecsőn. Ez a rabbi sánta volt. Később, amikor Auschwitzból a monowitzi lágerebe kerültem dolgozni, mesélték, hogy Birkenauban élve dobták a tűzbe – nem voltam ott, ezt mesélték. Nyolcvan éves lehetett.

Édesanyámmal néha kimentünk az udvarra, s ott kerestünk valami fűvet, hogy megfőzzük. Sóvát vagy bármit, amit meg lehetett enni.

Május 24-én reggel vagy száz csendőr bejött a gettóba. És elkezdtek kikergetni a házakból az embereket. „Kimenni!”, „Kimenni!”, „Kimenni!” „Csak ami a kézben elfér, csak azt vigyétek magatokkal!” „Kiállni az utcára!” „Tíz sorokban sorakozó!” Amikor összegyűlt 200 ember, megindították a csoportot a vasútállomás felé. Óránként 200 fős csoportokat indítottak. Egész nap folyt a menetelés. Az állomásig körülbelül két kilométert kellett megtenni. Az egész városban keresztül kellett gyalogolni. Az em-

nek ezt a külön frontját, Hitler kezdeményezésére, megnyitották. Amely frontot Lucy L. Dawidovicz, az egyik legfontosabb holokauszt-történet írója „The War against the Jews”, azaz a zsidók ellen viselt háborúként határozott meg.

A narratíva további elemei: a hely és az idő is magyarázatra szorul. Az Auschwitz nevű, földrajzilag behatárolható tér egy másik teret és fogalmat is lefed: valamit, ami lefordíthatatlan-

A bilkei rabbi sokszor jött Técsőre meglátogatni a híveit.
Sokszor láttam ott magam is.
Híres rabbi volt, meg vannak írva a tettei abban
a kétkötetes könyvben, amit a bilkei zsidóságról
adtak ki héber nyelven.
Bilke seli, azaz *Az én Bilkém* a címe,
lefordították angolra is.

A Maged család Técső egyik megbecsült családjá.
Maged lány Háve is, aki itt látható (1).

Volt nekijek egy szeszfőzdéjük.

Egyik lánynak volt egy konfekció-, a másiknak
egy textilüzlete. Az egyik fiú, aki túlélte,
írt egy Talmud-kommentárt, *Béth Aharon*
(Áron háza címmel), 13 kötetből állt.

Ő egyébként Budapesten volt a deportálás alatt,
ott tartóztatták le, s onnan került Auschwitzba, majd
Mauthausenbe. Az egyik kötet függelékében leírta,
mi történt vele a soában.

Ugyanő felállított egy gyermekotthont Jerusalaiban,
a Smuel Hanavi utcában, talán ma is megvan.

Béth Aharonnak hívják az otthont is.

Háve apja, Naftali is volt Auschwitzban,
s az egyik szelekcióban elment.

A Háve még egy testvérével egy darabig az országban élt,
majd kiment Amerikába.

Rosenroch Sárinál (2) kilenc évvel ezelőtt jártam
Amerikában. A férje, Mose Rosenroch tisztviselő.

Ő a técsői, Sára viski származású.

Márton Sárát (3) nem ismerem, de a sógornője velem
dolgozott itt Izraelben, Haifán lakik most.

Falkovics Rahelnél (4) voltam azon a bizonyos pészahon,
amikor először láttam ezeket a képeket.

Azóta ő is Amerikában lakik. Az apja szabó volt.

Fejg Elke (1) apjának vendéglője volt, de a zsidótörvények
után egy Barna nevű magyar kapta meg a vendéglőt.
A szülők meghaltak. Egy lánytestvére élve maradt,
s itt az országban él, egy fiútestvére munkaszolgálatos volt,
ma Rosh Pinán lakik.

nul, csak magával azonos. Auschwitz=Auschwitzcal. Azt a metafizikus teret és történelmet jelöli, ahová az ember (nem a németek) eljutott civilizációja néhány ezer éves történelme során. Ennek a folyamatnak és végpontjának az ábrázolására is alkalmas az album. Ezt adják vissza az áldozatok közeli portréi. A döbbenet csodálkozás, a megadó szomorúság – amelyet bizonyára az arcok gazdái sem tudtak volna fogalmi nyelvre átültetni. Az elkövető lencséjével s az áldozat arcával, tehát közös együttműködéssel az akart üzeni, aki mindkettőt teremtette – s aki mindkettőjükért felelős.

A felvételek 1944 nyarán készültek ugyan, de az album eredeti szerkesztője (a német fényképész, aki válogatta, szerkesztette az anyagot) a tábor életét, az 1942 és 1944 vége között ott folyó munkát kívánta megörökíteni. Miért akarta ezt a narratívát elmondani? Ez szintén találgatásra szorul, akár az a fantasztikum határát súroló körülmény, hogy az album hogyan találta meg. A nagy narratívák, hasonló kiválasztódással (mint Szophoklész drámái vagy az *Iliász*, az *Ó-* és *Új Testamentum* szövegei) fennmaradnak – talán szintén a velük üzenő, tanítani kívánó akarata

folytán. Ebből a szempontból esetleges, hogy a képeken milyen gazdanépből származó zsidók szerepelnek. A narratíva egy régebbi számlának a végső (s valóban „nagyüzemi”) kiegyenlítéséről vagy arra tett kísérletről szól, amely a zsidók és a környező népek között esedékes az idők kezdete – intézményesen a belőle kihasadt „fiatalabb ág”, a kereszténység állammvallássá válása – óta. A statisztikai igazság szerint azonban ma-

gyar zsidóknak kellett lenniük a szereplőknek, mert mint az albumot kísérő egyik tudós tanulmány elbeszéli (Franciszek Piper: *Az auschwitz-i koncentrációs tábor: Történelmi áttekintés – célok, feladatok és megsemmisítési módszerek*), Auschwitzban, e csak önmagával azonos helyen többségükben a zsidó nép eleddig Magyarországon otthonos képviselőit érte az ember minőségében

beállt döntő változás. Ebben a történetben a zsidók mint médiumok szerepeltek. S a zsidók közül pedig esetleges a magyar zsidók szereplése.

Hogyan kerültek ők Auschwitzba? Mivel a fotógyűjtemény s az abból könyvpublikációt alkotók az ember történelmének narratívája elmesélésére vállalkoztak, számukra mellékszálnak mutatkozott a tény, hogy az áldozatok hogyan kerültek megsemmisítésük színterére. Akárcsak az áldozatok gazdaországukba való beágyazottsága, az onnan történő kiszántatásuk és Auschwitzba hozataluk körülményei. Ugyanakkor mind egyik album szerkesztője fontosnak tartotta a magyar zsidóság sorsának a beazonosítását, s elmondta róluk, amit tudott. Ez abból a szempontból is érdekes, hogy hogyan, milyen mélységben is-

mernek és látnak bennünket. Az izraeli kiadást a némettel összevetve, az előbbi jóval gyengébb, felületesebb – s persze izraeli szempontból az is érthetetlen, hogy miért nem magyar szakembert kértek fel a tanulmány megírására, noha Izraelben nem egy magyar származású történész él és dolgozik, s nem egynek épp ez a korszak a szakterülete. (Rafael Vágó, Nataniel Katzburg, Jehuda Don, hogy csupán a nevesebbeket em-

berek kint álltak az utcákon. Örültek és tapsoltak. A római katolikus és a református templomban szóltak a barangok. Úgy, mint ünnepekor. Az egyik tanítónőm, amikor elhaladtunk a háza előtt, épp kijött, és amikor megpillantott bennünket, elfutotta a szemét a könny, és visszasietett a háza. Amikor a baború után visszajöttem Técsőre és találkoztam vele, megkérdeztem, hogy miért? Ő hazafias magyar patrióta volt, az apja elesett az első baborúban. És mégis sírt, amikor meglátta a tanítványait, amint viszik őket. Azt mondta, hogy fáj neki, hogy így látja a tanítványait. Ő volt az egyetlen, aki így fejezte ki magát. A többiek örültek, hogy a zsidók elmentek. Megérkeztünk a vasútállomásra. Nem oda, ahová a személyvonatok érkeztek, hanem ahol a tehervagonok vesztegeltek. Ott volt a marmaladégyár, ami akkor már nem működött. Oda vittek be bennünket. Itt a város legrosszabb söpredéke várt bennünket. A nyilas párt tagjai és más csőveselék. Őt férfi és öt nő. Az egyiket ismerem, fuvaros volt, a többiek a város szegényei közül kerültek ki. Olyanok, akiknek nem volt összeköttetésük a zsidókkal. Amit elvettek, azt nem maguknak vették, hanem egy kupacba borították. A csendőrök hozták őket, az ő engedélyük és felügyeletük alatt kuttattak. Értékeket kerestek rajtuk. Mindent elvettek tőlünk, ami megtehetsz nekik. Például tőlem elvették a tífúnt. „Ahová utazol, nem lesz rá szükséged.” Egy Berger nevű fiúról levették a nadrágot. Mert megtetszett nekik, s ő alsónadrágban maradt. Amikor befesték, letereltek minket a gyár pincéjébe. Ott tartottak másnap reggelig. Májusban sok eső esett, feljött a talajvíz, abban ültünk, s csak egyre hozták és hozták az embereket. A végén már ülni sem lehetett. Ekkor még az édesanyámmal voltam. Azon tanakodtunk, hogy vajon hova visznek minket innét? A gettóban még azt bíttük, hogy maradjunk Magyarországon, és a baború végéig kibúzzuk ott. Az oroszok már közel

Ezen a képen több Miller lányt láthatunk.
A Miller család földműveléssel és fuvarozással foglalkozott.
Az egyik tesvérnek a vasútállomással szemben
volt vegyeskereskedése.
Biszticer Gizi velem raboskodott Cipruson.
Azután itt élt, Ramat Ajinban, de később kiment Amerikába.
Ott találkoztam vele,
ő is a nagy Smilovics családból származik.
Az apja, Haim Smilovics nem maradt meg Auschwitzban.
Gerber Rozi itt lakik Haifán, ha még él.

Itckovicz Frici (1) lánya.
Egy nagy varrodája volt.
Nála tanulták a fiatalok a szabómesterséget.
Az I. világháborúban az apja őrmester volt.
Amikor 1940-ben bevonult Munkácsra munkaszolgálatra,
még adták neki őrmesteri egyenruhát.
Aztán már nem adtak zsidóknak.
Amerikába ment férjhez, s ott él, ha még él.

Aron Szurit (1) nem ismertem közletről,
az egyik lánytestvére velem tanult az iskolában,
s ma itt lakik az országban.
Az egyik lánytestvérének a fia
az internetre felrakta a családfájukat.
Képekkel, történetekkel – igen érdekes.
Zélig Hedva (2) ma Haifán lakik.
Amikor 1945-ben visszajött a lágerből, Budapesten
tanúságot adott a DEGOB-ban, s ezt a tanúságot
megtaláltam a Jad Vasemben és lefordítottam héberre.
Az apja fuvaros volt. Még két nővére maradt életben.
Egyikük Haifa mellett lakott, a másikuk Tel-Avivban.
Nem tudom, hogy életben vannak-e még.
A Simsovics családnak malma volt Técső és Bedóháza
között. Itt az egyik lányt, Blankát látjuk (3).
Ez is egy híres család volt.
A legidősebb lány egy Fischgrund nevű férfihez ment
férjhez, aki a háború után a prágai izraeli követségen
dolgozott. Nem Kanel, hanem
Kanec Eszternek hívták az itt látható lányt (4).
Miért nem írták c-vel?
Mert én a héber cadi betűt ilyen kacsaringóval írom,
s ezt lámednek nézték.
Az ő apja is a híres Smilovics családból származott.
Földbirtokosok voltak, házakat adtak bérbe, még a község
egyik iskoláját is tőle bérelte a helyhatóság.
Az egyik fia élve maradt, s kijött az országba.
Stahl Cili (5), Stahl Lázár lánya.
A papa gyümölcscsel foglalkozott,
de amikor elvették tőle a cégét,
kinyitotta a bodegát és másfél évig ezt vezette,
és jól ment neki. Aztán ezt is elvették tőle.
A Ganz család is több testvérből állt.
A Smuelnek vegyeskereskedése volt.
De ott minden megtalálható volt, ami elképzelhető.
Ezt az anyja vezette.
Az apa szintén gyümölcs-nagykereskedéssel foglalkozott.
Ganz Sáriról (6) azt hallottam,
hogy nemrégiben meghalt Amerikában.

lítsük.) Ez azonban nem ránk tartozik, hiszen minden egyes kiadás más és más országok, társadalmak, kontextusok és közönségeik számára készültek – amelyekről nem lehetnek hiteles ismereteink. Az összes eddigi kiadásban közös: nem egy néphez köthető narratívát mondtak el, s elbeszélésükben az áldozatok egy-egy néphez köthetősége mellékes szerepet játszott. Az is fel-

tűnő, hogy mindegyik a maga változatát mondta el. Azaz volt mondanivalója, s az illető nyelvre (franciára, angolra, németre, héberre) fordítás során a maga sajátos kontextusára adaptálta az album nyújtotta elbeszélést. Azaz a maga változatához mindegyik saját kutatást végzett, egyéni szöveget szerkesztett és fogalmazott. Saját elbeszélést saját szempontrendszerrel. Ahogy a Bibliát vagy Shakespeare drámáit a legkülönbözőbb nyelvekre lefordították, úgy ennek az elbeszélésnek is a „kultúrába” szervítése is megkezdődött – ahogy Kertész Imre (*A Holocaust mint kultúra* című esszéjében) bátran állította, ezt még a holokauszttal is meg lehet tenni. Illetve nincs más lehetőség, ha a tényével és emlékével meg akarunk birkózni.

Amikor kezünkben tartjuk az Auschwitz-album magyar változatát (ez az állítás még pontosításra szorul), azt kell vizsgálnunk, hogy milyen ez a magyar kontextus? Úgy általában, s annak a ténynek az okán is, hogy a könyvet a magyar holokauszt 60. évfordulójára (1944–2004) jelentették meg. És persze az az ok sem hagyható figyelmen kívül, hogy a képeken látható valamennyi zsidó az akkori magyar állam területéről került „nagyüzemi” megsemmisítése helyére.

Volt-e ehhez külön hozzáfűznivalója az album magyar kiadásának?

Nem volt.

Ez a hiány csak látszólag tűnik paradoxonnak. Ha a többi kiadás a világtörténelmi narra-

tívát beszélte el, ahol a médiumok, bizonyos esetlegességgel éppen magyar zsidók voltak, ezt a mellékszálfunkciót egyetlen verzió nem követheti: mégpedig a magyar. Amennyiben igaz az állítás, ha posztumusz minősítéssel is, hogy magyarokat gyilkoltak Auschwitzban, mégpedig az ország populációjának tekintélyes hányadát rövid két hónap alatt – akkor a magyar narratíva nem lehet mellékszál. Igaz, hogy minden magyar mint az emberiség része beletartozik abba a nagy narratívába, amely az emberiség „minőségfejlődéséről” szól – amelyet az Auschwitz-album oly egyedi módon dokumentál –, de az is igaz, hogy minden nép, nemzet ebben az általános történelemben a maga történelmében, kultúrájában, nyelvén keresztül vesz részt.

Nekünk azzal kell szembesülnünk, hogy az album magyar változatának – mint az eddigi összes többinek – miért nem volt mindehhez hozzáfűznivalója?

A narratíva természete szerint ennek a változatnak döntően bele kellett volna nyúlnia az alapelbeszélésbe. És valami eredetit kellett volna mondani az ott látható szereplőkről, akiknek csak életük utolsó állomásával szembesülünk. Hiszen ez a változat abban az országban jelenik

voltak a Kárpátokhoz. Csak ott nem mentek át, hanem ott maradtak még egy fél évig. Nem messze Körösmezőtől álltak, állítólag voltak, akik hallották ott az ágyúördögéseket. A pincében már tudtuk, hogy elvisznek. De még mindig reméltük, hogy Magyarországon maradunk. Azt beszélték, hogy valami pusztára visznek, a hortobágyi pusztára, s ott leszünk egy nagy gettóban bezárva. Másnap felboztak bennünket az udvarra. Kezdték felszállítani az embereket a vagonokba. Kiszóltattak húsz embert, köztük engemet is, hogy rakjuk össze a dolgokat, amit tegnap elvettek, hogy szortírozzuk őket. Addig dolgoztunk, amíg az összes embert felszállították a vagonokba. Rubákat, ezüstneműeket, élelmet, képes albumokat külön-külön kellett rakogatni. Egy kis zsák dióból három szeletet a zsebembe csúsztattam.

Mire befejeztük a munkát, már nem voltam együtt a mamámmal. Az utolsó vagonba tuszkoltak föl. Az is tele volt, lebettek ott vagy nyolcvanan. Aznap reggel, május 25-én elindult velünk a vonat. Az egész deportálást magyar csendőrök végezték. A peronon állt egy német tiszt. A csendőrtiszt, aki a vonat parancsnoka volt, neki tett jelentést, hogy hány ember van a vagonokban. Mielőtt a vonat elindult, egy pékségből kiboztak kenyereket. Minden vagonba beadtak öt kenyeret. És két vödört. Egy vödör vizet, s a másik türeket a dolgunk elintézésre. A vonat elindult.

Királybázán volt egy vasúti gócpont. Ott megálltunk. Minden vagonból három-négy embernek megengedték, hogy leszálljon vízért. Én is leszálltam. Ott az egyik vonathól meghallottam az édesanyám hangját, aki kiáltozott, hogy hol vagyok. Nem tudtam, melyik vagonból kiáltozik, csak a hangját ismertem meg. Kiabáltam vissza, hogy én az utolsó vagonban vagyok. Észrevettem, hogy a vonatunkhoz kapcsolnak más vagonokat is. Csak amikor Birkenaubába érkeztünk, akkor tudtuk meg, hogy ez a

Nem Grünglass, hanem Moskovics Láje (1)
van itt ezen a képen. Miért írtak Grünglasst?
A zsidók nem mindig a hatóság előtt esküdtek.
Az első gyerekek, míg nem volt meg a polgári házasság,
azokat az anyjuk után nevezték el.
A fiúkat Grünglassnak hívták ebből a családból,
míg a lányokat Moskovicsnak. Honnan tudom?
Ők is adtak tanúságot Budapesten a háború után.
Ott Moskovics Lenke és Sári (2) néven tették a tanúságot.
Ezeket is megtaláltam a Jad Vasemben.
A Steiner lányok (3) apja melamed, azaz zsidó tanító volt
a héderben, én is tanultam nála
– reb Smuel Steinernek hívták.
A Lea visszament Técsőre, és ott meghalt,
nem volt szegény teljesen normális.
A Sprince itt lakott az Askelon mellett Gea nevű
mosásvan, már meghalt. A harmadik testvér is itt lakott
az országban, de elment innen, nem tudom, hogy hová.
Orinnak írták! Jaj! Borzasztó!
Aranka (4) – ahogy héberül is Zeheva.
Az apjának péksége volt valamikor, de csődbe ment.
Minden héten a csólentet hozzá vitték – ebből élt.
Abból is pénzt csinált, hogy nála sütötték a macaszt.
Nála egyszerűbb volt, mert nem kellett külön
kikőserozni, hiszen év közben nem sütöttek
benne kenyeret. Dina Akkermann (5) és a testvére,
mind a ketten itt vannak Izraelben.
Ők ikrek, s mégis el tudták kerülni,
hogy kísérlentezenek velük.
Rézmovics Piri (6) is a Smilovics családból való.
Goldstein Eszter (7) az Eichmann-perben
adott tanúságot ezekről a képekről.
Migdal ha Emekben lakik.

Ornstein Izrael (1) néhány évig Belgiumban élt.
A fia, vagy ő is gyémántot csiszolt,
Izraelben halt meg.

Mindenki ismerte Técsőn.
Mindenféle bolondságokat kiabált,
míg a csendőr le nem csitította.
Volt neki egy testvére, az tartotta el,
látjuk majd az egyik képen.

meg, ahonnan az áldozatok valók. A könyv nyelve ugyanaz a nyelv, amelyen a képen látható áldozatok beszéltek. Ebből a szempontból nem lehet ez a könyv egy a sok közül, amely ezt az elbeszélést valamely nyelvre lefordítja. Jakob Lenke két kisöccsének Bocskai-kabátja és ami ebbe a képbe belesűrűsödik, az csak magyar kontextusban értelmezhető, csak magyar olvasó-néző értheti a maga jelentőségében – mindaddig, amíg ez a nyelv és kultúra fennmarad.

Hogy ennek a narratívának az elbeszélésére volt igény, az szerzőtársam példás adataiból (amely maga is egy narratíva) rekonstruálható. És Ember Mária szerkesztési elveiből, aki könyvét (*Hajtűkanyar*) – mint emlékezetes – ezzel a mottóval indította: „Ennek a könyvnek a tárgya nem »a« zsidó sors. Amit ez a könyv elbeszél, az magyar történelem.” (S hogy ezen a vonalon elindulhatott volna a párbeszéd a narratíva valószínű szereplői, *zsidó és nem zsidó magyarok* között, azt az e könyvre született válasz, Száraz György *Egy előítélet nyomában* című műve bizonyítja.) Ember Mária *100 kép* című könyvének az Auschwitz-albumban is látható (és ott nem említett, tehát: letagadott) képei magyar kontextusban szerepeltek, mert magyar területen felállított gettókat, feliratokat, csendőröket mutattak e felvételek expozícióikon. Azaz megnevezték a helyet, s a kiszántás körülményeit, ahonnan az Auschwitz „nagyüzemébe” érkező anyag, emberfia-anyag, származott. A társadalmat, amelyből a kiszántás elvégeztetett. Valamint azt a népet és társadalmat, amely a maga történetéből átadta azokat a világtörténelmi

mozzanat számára, akiket az áldozatszerepre a maga sajátos szempontjai okán és a maga kultúrája színvonalán erre jónak látott. Fehéri Tamás filmje is ezt tette (nem ezt vetítik), és még néhány kiadvány, amely arra használta fel e dokumentumokat, amely célból azokat 1962-ben a magyar kultúra rendelkezésére bocsátották – nevezetesen, hogy bemutassák a magyar törté-

nelemnek ezt a végpontját és csatlakozását a világtörténelemhez. Abból a célból, amiért Kertész Imre is megírta a maga *Sorstalanságát* (magyar helyszíneken indítva az elbeszélést, magyarok és zsidók interakciójaként), hogy a holokauszt beépüljön a kultúránkba, s e folyamat révén traumáját túlélhessük. S mivel ez a narratíva zsidók és magyarok között esett meg, fontos és jellemző a distinkció megtétele: ezt a magyar narratívát olyanok akarták elmondani, akiket a holokausztban zsidóként azonosíthattak, illetve ők magukat magyar zsidóként azonosították.

vonat Felsővisóról, a gettóból érkezett. A vonat elindult, s meg sem állt Kassáig. Kassán átadtak bennünket a németeknek. Este kilenc vagy tíz óra is lehetett, amikor odaértünk. Már jó sötét volt. Felszállt a vagonba egy magyar csendőr. Azt mondta, hogy átadnak bennünket a németeknek. Most elbágyjuk Magyarországot. Akinek maradt értéke, azt adja át neki. „Kár kivinni Magyarországról magyar értékeket. Ezeket a dolgokat Magyarországon csinálták vagy vették, ezért azokat Magyarországon kell bagyni” – így mondta. Semmit nem adtunk neki. Igen dühös volt. Nem emlékszem, hogy pontosan mit mondott. Valami ilyesmit, hogy: baj lesz, ráfizetünk azért, hogy nem adtunk neki semmit. S aztán, hogy leszállt, feljött egy német katona. Közölte velünk, hogy ettől a perctől német parancsnokság alá tartozunk. Ne próbáljon senki elszökni. Mert minden vagonon egy német katona tartózkodik fegyverrel, s aki szökni próbál, azt lelövik. Németül mondta, de megértettük. Ő nem kért semmit. Aztán a vonat elindult. Reggel észrevettük, hogy már Szlovákiában járunk. Egy kis hasadék közelében ültem a vagonban. És azon keresztül észrevettem, kibetűztem: Presov – Eperjes szlovákul. Estefelé már Galíciában utaztunk. Például észrevettem a Novi Szancz feliratot. Reggel, szombaton, 27-én érkezünk meg Krakóba. Itt sok ideig vesztegelt velünk a vonat. Később megtudtam, hogy azért, mert aznap vagy tíz helyről érkeztek a szállítmányok. Birkenaubá csak egy vágány vezetett. Várni kellett, hogy egy vagonosor, ami bement, ki is jöjjön onnan.

Auschwitz, az egy város, mellette volt a főláger. Eredetileg ez egy kaszárnya volt, Mária Terézia építette, azt mondják.

Amint megérkeztünk, kinyitották a vagonajtókat, s kezdtek leszállítani az embereket. Zsidók fogadtak bennünket, akik az állomáson dolgoztak. Mindjárt

és tanulmányapparátusát dr. Hiller István *Előszó a magyar kiadáshoz*, valamint Breuer Péter *Utószó* című fogalmazványa abröncsozza össze.

E két személy képviseli a magyar narratívát 2004-ben. Azaz a múlttá szervülő jövőben ők a főszereplők. Hiszen míg világ a világ, ez a külsejével és (fizikai) súlyával is kiemelt könyvtárgy fogja őrizni a magyar részvétel emlékét ebben az egyszerre magyar és világtörténelmi

Itt kellene legyenek a képen,
ha még két emberrel több is belefért volna
a fényképezőgép lencséjébe.

Falkovics Simsonnak (1) csemegeüzlete volt.
Az ő lányánál vendégeskedtem azon a pészahon,
amikor először láttam fotókat az albumból.
Vogel Mózes (2) nem maradt életben, de az apja,
Eliahu igen. Itt élt az országban, Haifán.
Kistécsőn lakott a család, földjei voltak és
vegyeskereskedése.
Egy lány- és fiútestvére túlélte, s itt éltek ők is
az országban. Lázár (3) (helyesen Lazarovics)
Salamon hentes volt, s ő a Falkovics Simson nagybácsija.
Itt van a Balassa István (4) patikus, akit az album elején
civilben láttunk, amikor megérkezett.
A Smilovics Smuelnek (5) a lányát is láttuk már – a Kanec
Esztert – az ő nevével vélték lamednek a cadikot.
Nagy vagyonú ember volt, mint mondtam.
A fia itt élt az országban.

Junger Bracha, ez a bolond lánynak a testvére.
Özvegyasszony volt, amikor ismertem. Volt egy cipész fia, valószínűleg az ő keresményéből élt ez a kis család.
Itt, a következő képen jobban látszik.

narratívában. A különös Auschwitz-időt definiálандó hasznos ismét Kertész Imréhez fordulni, aki a Nobel-díjat fogadó beszédében így határozta azt meg: „Auschwitzről csak fekete regényt lehet írni, tisztesség ne essék, szölván: folytatásos ponyvaregényt, amely Auschwitzban kezdődik, és mind a mai napig tart. Amivel azt akarom mondani, hogy Auschwitz óta semmi sem történt, ami Auschwitzot visszavonta, ami

Auschwitzot megcáfolta volna. A Holocaust az én írásaimban sosem tudott múlt időben megjelenni.” Mit mond a magyar társadalom két képviselője ebben a történelmi pillanatban és helyzetben?

Mivel magunk is történelmet írunk (minden írás az), mutassuk is be, hogy a 2004-es magyar társadalom kiket juttatott e meghatározó szerepléshez, s ők a kihívásnak miként feleltek meg?

Dr. Hiller István a Magyar Köztársaság kormányának kultuszminisztere (minisztériumának mai neve Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma), s ami talán a történelemre tartozik, őt tartják a jelenleg kormányzó Magyar Szocialista Párt elnöki posztja várományosának – a sajtó egyöntetű megítélése szerint: ez az ambíciója. (Nem egészen, de mégis idetartozó kérdés, hogy megfelelő-e a posztra valaki, akinek nem csak az az ambíciója, hogy a magyar kultúra meghatározó embere legyen, ugyanis a kultúránál sem magasabb, sem időtállóbb képződményt nem ismerek.) Még idetartozik, hogy a változó kulturális miniszterek közül ő volt az egyetlen, aki nem volt hajlandó fogadni a Magyar Holocaust Múzeum (akkor még Múzeum) alapítványának elnökét, dr. Vámos Tibort, ami jelentősen befo-

lyásolta az évforduló fejleményeit – ahogy ezt lemondó levelében az akadémikus fontosnak tartotta hangsúlyozni.

A gigabetűs szedés ellenére sem fut ki többre a szöveg másfél oldalnál. Ennek kb. egyötödnyi exozicója az előszóírás műfajával foglalkozik, majd önmagával: a történésszel, a miniszterrel, a politikussal és magánemberrel. Vajon megne-

vezi-e a maradék helyen a narratíva szereplőit? Nem teszi.

A szó/fogalom – zsidó vagy magyar (európai) zsidó – nem szerepel nála. A németre viszont már erős utalás hajaz: „Bekövetkezett az, amikor a totalitárius állam rideg bürokráciájának, az emberi aljasságnak és közömbösségnek a frigyéből olyan szörnyűség született, amely képes volt embertársainkat fizikálisan is megsemmisíteni. Megsemmisíteni ipari méretekben, optimalizált csúcstechnológia támogatásával.”

Ugyebár ilyesmit nem lehet elmondani Magyarországról. (A háború vége felé összebüttyköltek Kőszegen egy gázkamrát, hogy az Auschwitzba nem szállítható zsidókat kiirtsák, de beüzemelésre nem maradt idő.) Talán ez lenne a magyarokra utaló mondat, vagy az őket megteste-

sítő filozófiai általánosítás? „Mindezt a többségi társadalom [!?! – K. J.] egy jelentős részének passzív, sok esetben aktív részvételével. Abban a korban, amikor az egyén számára nem voltak igazi válaszok, csak választások. Választások, amikor mások, és sok esetben a magunk életéről kellett dönteni.” Mivel ezek a sorok közvetlen a csúcstechnológia említése után következnek, nincs semmi támpontunk, hogy

mondták, hogy szálljunk le, s hagyjuk bent a dolgainkat a vagonban, mert majd utánunk hozzák őket. Németül és jüdiül beszéltek. Mondták, hogy már régen vannak a lágerben. Mindenféle tanácsokat adtak. Hogy a fiatalok mondják azt, hogy idősebbek. Kérdezték tőlem is, hogy hány éves vagy, mondtam, hogy tizenöt. „Mondd azt, hogy 17 éves!” Ők állítottak sorba bennünket. Férfiakat és nőket külön-külön. Kerestem az édesanyámat, s még megpillantottam a női oldalon. Messziről pillantottam meg. Már nem tudtam odamenni hozzá. 44 éves volt. Magához vett a néni négy lányából egyet. A nagyobbak kilenc- és tízévesek voltak, a kicsiből az egyik kettő, a másik három éves. Az egyik az ő karjában volt – és valószínű, hogy mint a gyerek anyját a kicsivel a gázba küldték. Ezt nem láttam, később így mondták.

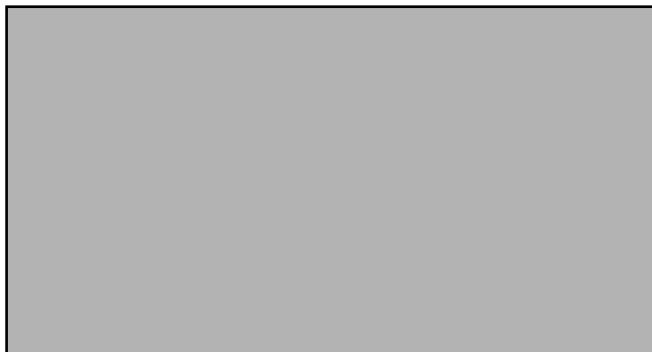
A vagon mellett álltunk sorba a szelekcióhoz. Elindultunk, de még nem mentünk be sebova. A szelekció is az állomáson történt. Valaki állt és várt bennünket, aki a szelekciót intézte.

Mikor leszálltam a vonatról, vizet kerestem. Felfedeztem a csomagok között egy üvegpalackot, valami vízszerű volt benne. Meghúztam a palackot, pálinka volt benne. Ezért nem emlékszem, hogy mi volt a szelekció alatt. Arra ébredtem, hogy jobbra megyek, azokkal, akiket munkára szelektáltak. Amikor egy kis sé kijőzanodtam, kérdeztem, hogy hova megyünk? A társam, aki mellettem ment, kérdezte: „Nem tudod, hogy mi volt? Megtörtént a szelekció, s minket munkára visznek.” Ő egy barátom volt, akivel az iskolában tanultam együtt. Megérkeztünk egy nagy térre, ahol vártak bennünket a borbélyok. Az összes haját és szőrt lenyírták rólunk. Leborotválták az egész testet. Aztán a fürdőbe irányítottak bennünket. Ott mindent elvettek tőlünk. Csak a szíjat és a cipőt hagyták meg. Mielőtt bementünk, valami csípős masszát kentek ránk, oda, ahol lenyírták a szőrt rólunk. A legjobb do-

A Fogel Sase (1) férje elesett az I. világháborúban. Ezért nem vitték be őt a gettóba, a Heskell nevű fiával. Otthon maradtak.
De amikor a deportálás ideje eljött, egyenesen az otthonukból vitték őket a vagonba.
„Ruszlímacher”-nek hívták őket a testvérével (2) együtt. Kis halakból készítették a ruszlit, mindig volt az udvarukon egy nagy
bödön, abból mérték, abból éltek. Volt egy pár kecskájuk is, s azoknak a tejét is árulták.
Grünglass Rita, a Moskovics lányok fiútestvérének a legkisebb lánya. Ő is elpusztult, de egy nővére túlélte és Kanadában él.
Ez a Grünglass egy Moskovics rebe fia volt. Triesztbe ment lakni, 37-ben kirúgták onnan, és visszajött Técsőre.
Hozott magával egy kis pénzt, abból élt. Csak a legnagyobb lánya maradt meg.

*

Miért nincs itt? A héber változat 82. oldalán lévő képen sok técsői van. Miért nincs itt?
Hanna Goldberger – a Weiss testvéreknek a lánytestvérük. Férjhez ment egy Goldberger nevű férfihez, aki Hosszúmezőről
jött Técsőre. Mellette áll az egyik unokája.
Haja Halpert a rebe Weissnek a lánya, aki a könyv elején látható a Slojme nevű fiával. Heszke Halperthez ment férjhez, egy
rebéhez. Ő sem élte túl. Itt a lánya a Háje Halpertnak – ezt itt sem írják. Fejge Neuman a Léjb Weiss egyik lánya, ő túlélte,
itt volt az országban és egy pár éve halt meg. A Fejge Neumannak két testvére maradt életben. Fennmaradt a tanúságuk,
amit Budapesten készítettek velük, már lefordítottam őket, de még nem gépeltem le.
De megígértem a dr. Guttermannak. Vagy magyarul, vagy németül vették fel őket. A Jad Vasemből 30 técsői tanúságot
kaptam, hogy lefordítsam őket. Ezeket vagy a Bethlen téren vették fel, vagy az Aréna úton, mert ott is volt egy állomás,
ahol a deportáltakat fogadták. A DEGOB-nak volt még egy kirendeltsége az Erzsébet iskolában is.
A tanúságokat a Jewish Agency vette fel, ahogy a pecsétek is tanúsítják, annak a Dokumentációs Ügyosztálya.

* Az elbeszélésből – egy későbbi tisztességes pontosítás és kiadás reményében – kihagytam Jitzhak Gersoninak
a névhelyességre vonatkozó megjegyzéseit. A kavarodás minden bizonnyal abból adódott,
hogy a magyar és a német neveket héberből írták át.

mely társadalom jellemzésére gondolt a szerző. Konkrétan magyarokat nem ismer a narratíva szereplői közül. A szövegben csupán egyszer, akkor is jelzőként fordul elő e szó/fogalom – igaz, a könyvbe fektetett energia megindoklásaként: „A múlttal való szembenézés sohasem könnyű feladat. Vagy azért nem, mert keveset tudunk róla, vagy azért, mert túlságosan is sokat. A trauma oldásának legjobb módja, ha kimondjuk a rettenetet, és éppen ideje már, hogy ezt megtegyük. nagyon-nagyon kívánatos lenne, hogy feloldódjék a magyar társadalomnak ez a traumája, mert a nemzedékről nemzedékre újratermelő bizonytalanságnak, félelemnek és gyűlöletnek csak negatív hatásai vannak.” De hát hogy is érhetné el e magaslatos célt, ha a katarzishoz szükséges történetet nem mondja el, ha szereplőit nem nevezi meg. Ha éppen a beszéd nélküli beszédre nyújt példát. Ha felelősséget, még 60 év után sem vállal, ha nem követi meg a képeken szereplő népet és túlélőit. Az egész szövegnek nincs egy megfogható állítása, pontos fogalma. Sikamlósan csúszik, tekeredik, nem enged rajtacsípni magát.

Breuer Péter szövege sem hosszabb társánál és közvetlen hivatali felettesénél. Noha neve mellett nincs funkció feltüntetve, ő ma az NKÖM-nek a zsidó ügyekért felelős főtanácsadója. Kinevezését a 60. évforduló levezenylésének végső aktusaként kapta. Hogyan került ez a több évtizede Izraelben élő, végzettsége szerint vendéglátóipari szakember erre a posztra? Ez a kiválasztódási folyamat, a maga idejével és szereplőivel, a mai narratíva megvilágító része. Jómagam húsz éve ismerem.

Jobboldali lapokban írt dolgozatainak bibliográfiai adatait nem közölte a *Múlt és Jövő*, erre szokott panaszkodni. (Azóta nyitottunk *Keresztő irodalom* című rovatot.) Azt a boltot is a magam szemével láttam, ahol még néhány éve is pornólapot, korbácsot árult az Allenby körúton herendi porcelán, matyó hímzés, kalocsai fűszerpaprika, rejtvényűságok s magyar nyelvű könyvek társaságában, míg – talán az árukészlet inkohereciája miatt – csődbe nem ment. (A *Múlt és Jövőt* nem tudtam oda bekönyörögni – de tőle származik az oly megvilágító információ: rajta keresztül a *Magyar Fórum* 150 izraeli előfizetője jutott adrenalinszintje emeltyűjéhez.)

A szakrálisnak is tekinthető helyen megjelenő drása (hitzsónoklat) és a politikai lözung gyanús kevercsén átút ez a háttér és színvonal. Ez a pészahi haggada üzenetére fut ki, amely köztudomásúan csak zsidókat szólít meg. Breuer nem hagy kétséget afelől, hogy ki ő (zsidó) és ki nek ír: zsidóknak. „Hiszen az Albumot nem mi készítettük, gyilkosaink kezében kattant a fényképezőgép.” Ami egyértelmű, s a „gyilkosaink” hovatartozósága – akik ezek szerint a Hillerrel történő

teammunka eredményeként a németek lennének. A magyar szót/fogalmat ő sem ismeri. A többiek – az emberiség, a magyarság? –: „nem zsidó barátaink-ra” és „holokauszt-tagadókra” tagolódnak, akiknek „ab ovo antiszemizmusból alapuló történeteszemléletét” Breuer nem kívánja megváltoztatni, hanem esetleg „megtorolni”. Igen, ez a szó/fogalom szerepel a nyúlfarknyi szóhalmazban. És a „gyűlölet” is. Mint po-

log a fürdő volt. Mert még a gettóban sem tudtunk mosakodni. Itt pedig igen. Próbáltunk inni is a vízből, habár szigorúan megtiltották, mert azt mondták, hogy nem egészséges, de mindenki ivott egy kicsit. Kijöttünk onnan, és megkaptuk a csúkos ruhákat. Egy rongyos inget. Hariónya helyett összevarrt kapcát. Aztán megint sorba állítottak és leszámoltak bennünket. Ott álltunk néhány órát, míg sötét nem lett. Tüzeket láttunk nem messze. Mi lehet ez a nagy tűz? Valaki azt mondta, hogy biztosan a rongyos ruhákat égetik el. És akkor átment elöttünk egy régi Häftling és azt mondta, hogy nem égetnek ott rongyos ruhákat, hanem családokat, a ti családjaikat égetik ott el. Nem mindenki akarta elbújni, de már egy jó páran igen.

Ekkor vittek a birkenauai lágerbe.

Az egyik barakkba vittek, ott állt a Blockältester, s egy busággal mindenki hátára ütött, amikor átment az ajtón. A Blockältester egy beszédet intézett hozzánk. Állandóan azt ismételte, hogy „ez nem szanatórium, hanem krematórium”. Az ébresztő még sötétben volt. Kibajtottak a latrinára, s öt percet adtak, akinek sikerült, annak sikerült, akinek nem, nem. Kikergettek egy másik barakkba, ahol volt egy-két csap, és meg lehetett mosni az arcot. Aztán visszavittek a barakk mellé, ott álltunk több óráig, s folyton számoltak bennünket. Innen ötven embert átvittek egy másik transzporthoz, én is köztük voltam. Itt már nem voltam técsőiek között – az ötvenből öt técsői volt már csak velem. Már nemcsak a családdal, de a földieimmel sem maradtam együtt. Leültettek a földre bennünket egy másik barakk előtt. Megtudtuk, hogy ez a lágeriroda. Ott kérdeztem valakit, hogy honnan való, s mondta, hogy ő Sátoraljaújhelyről. Egy másik pedig Délvidékről. És akkor tudtam meg, hogy mindenki tegnap érkezett – mindenféle helyekről, Magyarországról.

zitiv értelmű felszólítás: „Gyűlöletet hóhérjaink iránt.”

„Kezünkbe vehetjük e könyvet” – fogalmazta velem a henye írói rutin. Vajon kezébe veheti-e az olvasó ezt a könyvtárgyat? Az ember történetének e szinte egyedüli dokumentumát s a mai magyar történelem eme – igaz, lehangoló, de legalább hű – tükrét? Vajon beteljesíthetjük-e dr. Hiller István felszólítását: „Lapozgassuk, nézegessük ezt a könyvet.” Vagy társa, Breuer Péter (ő a könyv szerkesztője is, s még egy Breuer – Ádám Dániel – a fordítója) óhaját: „Mi [? – K. J.] elsősorban azt szeretnénk, ha testvéreink, s nem-zsidó barátaink könyvespolcaira kerülne a könyv...” „Reméljük, hogy akik elolvassák az albumot, és végignézik a képeket...”

Nem.

Az albumot nem tarthatja kezében az olvasó. Csak a közönség bizonyos, a nyilvánosságban ellenőrizhetetlen köre. (Jómagam a tel-avivi nagykövetség első titkárától kaptam egy példányát ajándékba. A Jad Vasem Intézet könyvkiadójának igazgatója, egyébként a kötet társszerzője, Bella Guttermann nem kapott példányt belőle.)

Régi igazság, hogy ahogyan cipőt cipőboltból, úgy könyvet is könyvkiadónál érdemes kiadni. Az emberi kultúrfejlődés utóbbi néhány száz éve ezt az intézményt avatta arra alkalmasnak, hogy e sokrétű tevékenységet elvégezze. Szöveggondozást, a vizuális megjelenés megtervezését, ízlésproblémák elrendezését, szakmai kontrollt, s mindemellett ez az intézmény terjeszti is a könyvet – amibe a fogadtatás megszervezése, az érdeklődés felmérése s ama érdeklődő olvasó kezébe történő eljuttatás is beleértendő. A magyar Auschwitz-albumnak nincs kiadója. Az impresszum szerint: „a magyar kiadásért felel az NKÖM megbízásából dr. Kovács Tibor, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója”.

De ő nem kiadó. Aki eljuttatja a könyvet a szerzőnek s az olvasónak. Ha elfogy, újranomja. Vagy éppen magát dr. Hiller Istvánt levelei-

vel ostromolja, hogy ide és ide juttassa el az eladatlan példányokat. Aki az újságírókat nyaggatja, hogy írjanak róla. Aki ankétokat szervez történészek, s különösen túlélők részvételével. Egy ilyen nemrégiben magam is részt vettem a Jad Vasem konferenciatermében, március 19-én, ahol az izraeli kiadás héber és angol változatát s más e témával kapcsolatos könyveket egy külön ez alkalomra kiszállt egység 20%-os kedvezménnyel árusított a főként magyar ajkú közönség számára.

A sokmillió költséggel létrehozott magyar Auschwitz-albumot sehol sem lehet nyilvánosan kapni. Még a legadekvátabb helyen, a Pávai utcai Holokauszt Dokumentációs Központban sem, ahol a képek nagyításait kiállították. Mint általában minden kiállítás (koncert, író–olvasó találkozó) után, ha a közönséget megragadta valami, hogy otthon, elmélyültebben foglalkozhasson a tárggyal. Az Emlékgyűjteményben fölállított könyvesbolt vezetője úgy tájékoztott: a Jad Vasem kikötötte, hogy az albumot nem lehet árulni, csak ingyen osztogatni.

Ez hazugság. Vagy ennél is bűnösebb, nyelvi okokból származó félreértés. Jakab Lili azzal a feltétellel adta át az album eredetijét a Jad Vasem Múzeum és Hatóságnak, hogy az nem kérhet pénzt a képek közlési jogáért. Azaz az album megtalálójának az volt a kívánsága, hogy ezeknek a képeknek a közlése elé semmilyen jogi és pénzügyi akadály ne álljon: ismerje meg őket a világ.

Ez az Auschwitz-album magyar változatának narratívája. Auschwitzot érzéki erővel úgy felidézni, hogy a hozzávezető ismereteket, a belőle nyerhető katartikus erőt, kultúrába emelkedést – mint egy mélységes mély kút forrását – eltorlaszolják.

Hogy lehet így élni? Ama narratíva helyén s végtelenített jelen idejében?

„Nagy szárnyadat borítsd ránk, virrasztó éji felleg.”

Egypár óra múlva jött egy Blockältester vagy kápó, és ebből a csoportból kiszedte a fiatalabbakat. Engemet is kiválogatott, és leültetett bennünket az iroda másik oldalán. Éreztem, tudtam, hogy ez nem jó. „Hogyan tudnék visszamenni az előző csoporthoz?” Ezen gondolkodtam. Amikor az állomáson mondták nekem, hogy ne mondom, hogy tizenöt vagyok, hanem tizenbét, akkor tudtam, hogy a fiatalok közé kerülni nem jó. Később tudtam meg, hogy akiket itt kiválogattak, azokon mindenféle orvosi kísérletet végeztek. Skarlátinjekciókat adtak be nekik – kevesen éltek túl.

A másik csoport tagjait névsor szerint kezdték behívni, hogy számot kapjanak a tetováláshoz. Engem Kepesnek, Jichák Kepesnek, azaz Kepes Izáknak hívtak. A kápó, aki kiválogatott, arrébb ment, úgybogy én a K betűnél gyorsan bementem az irodába. Odaálltam az egyik tisztviselőhöz, aki felvette az adataimat, s adott egy számot a végén: A-8292. Mentem a tetoválóhoz. Befejezte az A betűt. Kezdte csinálni a nyolcast. Ekkor jött be a kápó, aki kiválogatott. Megragadott és kezdett fölfráncigálni. Aki csinálta a tetoválást, visszahúzott. Látja: a nyolcast duplán tetoválta be. És megmagyarázta a kápónak, hogy engemet már beírtak a transzportba, akiket munkára vezényelnek, ezért már nem lehet engemet kivenni onnan. A kápó rám ütött dübösen a botjával, s így maradtam a csoportban. Nem fáj a tetoválás – sok minden más fáj akkor. És amikor az összes tetoválást befejezték, kivittek bennünket Auschwitzba. Futásban, három kilométert tettünk meg. Az Arbeit macht frei kapu alatt akkor mentünk át. Az emberek még mindég bíztak. Íme a munka felszabadít, majd csak megmenekülünk. Ott maradtunk egy napig.

Május 30-án mentünk át nem messze Auschwitztól Monowitz-Buna táborba. A legnagyobb munkatáborba, ahol 12 000 fogoly dolgozott. Pár kilométerre onnét egy egész gyárváros terült el. Az IG-Farbennek a gyárait, kémiai üzemek. Ott gyártották állítólag a Ciklon-B-t is. Mi a gyárat építettük. Ott maradtam öt hónapig. Aztán átvittek más fiatalokkal együtt egy kisebb, 1200 fős táborba Katowice mellett, Eintrachthüttébe. Ott maradtunk 1945 januárjáig, mikor a front közeledett. Akkor átvittek bennünket Mauthausenbe, Ausztriába. Május 5-én szabadították fel Mauthausent.

32 kilóra fogytam. Az volt a szerencsém, hogy amerikaiak szabadítottak fel. Azonnal felállítottak kórházakat Mauthausen körül. Az egyik ilyenben két hónapig tápláltak. Elindultam Magyarországra felé. Amikor Bécsbe érkeztem, a pályaudvaron a Joint emberei fogadtak. „Nem bírsz ebben az állapotban Budapestig eljutni” – mondták. Ott tartottak még egy hétig kórházban. Aztán rendeltek Magyarországról egy külön vagon, amelyen nővérek is tartózkodtak a betegek ellátására. Ezt egy vonatsorhoz csatolták, amely Budapestre indult. Erre nem engedtek senkit felszállni. Budapesten, a Bethlen téren, ahol a deportáltakat fogadták, szintén azt mondták, hogy így nem mehetek Técsőre, mert igen rossz az állapotom. Bevittek a Szabolcs utcai Zsidó Kórházba, ahol néhány hétig feküdtem.

A Bethlen téren adtak egy igazolványt, aminek a felmutatásával mindenbóvá lehetett utazni, ami Magyarországba tartozott.

Técsőn leszálltam a vonatról. Ugyanott, ahol egy éve elindultam. A bázunk teljesen szét volt szedve. A falak maradtak csak meg. Teljesen ki volt rabolva, az ablakokat és az ajtókat is kiszedték, a cserepeket a tetőről. Nem találtam semmit. A nagybátyámtól találtam néhány levelezőlapot, amit a munkaszolgálatból írt, miután elvittek bennünket. De az eső lemosta róluk a tintát, nem tudtam elolvasni, amit rajta írt, így nem vettem magamhoz őket – egyébként ő is elpusztult. Egy pár héttig maradtam Técsőn. Mindenféle helyeken búztam meg magamat. Zsidóknál, akik már kezdték visszaszivárogni a táborokból és a munkaszolgálatból. Közben láttam, hogy ez a terület Ukrajnához tartozik, s lezárták a határt. Técsőn húzódik a határ, a Tiszán túl már Románia van. Adtam néhány üveg vodkát a határőrnek és átengedtem. Szatmárra mentem, onnan pedig Nagyváradra. Ott tanultam néhány hónapig. A víznyíci jesivában, amely most Bné-Brakban székel. Vagy száz tanítvány lehetett ott. Legtöbbjük, mint én, a táborokból jött vissza, de jöttek oda Dél-Erdélyből is néhányan. Temesvárról, Nagyszebenből és Aradról, ezeket a városokat nem csatolták vissza Magyarországhoz, s ezért nem deportálták őket. Maga a víznyíci rebe is elszökött Romániába, Bukarestből jött vissza, hogy kinyissa az iskoláját. Aztán ő is elment Belgiumba, s onnan Izraelbe. Láttam, hogy ott sincs jövőm. Érmibályfalván szöktem át Magyarországra. Először Debrecenbe, majd Budapestre. Onnan már a Bricha (üllegális Palesztinába vándorlást szervező és lebonyolító szervezet) vette kezébe a sorsomat. Minden héten kiment egy csoport Ausztria és Németország felé. Már Técsőn elhatároztam, hogy elmegyek Izraelbe, és tudtam, hogy ezt egy nagyobb helyről lehet megvalósítani, ahol zsidók maradtak vagy gyűltek össze ismét. Budapesten egy kvucába irányítottak, akik nem sokára Izraelbe mennek. Nemsokára el is indultunk Ausztriába. Ott rekedtünk egy ideiglenes táborban. Amikor láttam, hogy egyhamar nem megyünk tovább, kimentem Linzbe. Ott maradtam néhány hónapig. Volt ott a Jointnak egy fiókja, tőlük kaptunk munkát. A táborok felszabadulásának akkor tartották az egyéves évfordulóját. Kimentünk Günskirchenbe – láttuk a tömegsírokat. Wellsbe is elmentünk, ott is sok sír volt. A sírok rendbehozásával foglalkoztunk, mert már egy év alatt is igen elbanyagolódtak. A Jointnak volt boltja, aki nekik dolgozott, jégre vehetett mindenfélét, ami szükséges volt a megélbítéshez. Itt kaptuk a hírt, hogy egy csoport elindulhat Belgiumba, ahol felszállhat egy illegális hajóra. Belgiumba utaztunk, de mire kiértünk, a hajó elment. Kénytelenek voltunk ott maradni egypár hónapot. Ugyanis kiderült, hogy Belgiumból nem fog több hajó indulni, mert az angolok Gibraltárnál minden hajót átkutatnak a zsidó menekültek után. Az Aliat Noár-ba tartoztam akkor. [Ifjú alija – a szerk.] Ők hozták a rendeletet, hogy a menekülés közben is tanulni kell. Létrehoztak oktatási intézményeket mindenféle helyeken. Antwerpen mellett egy fa-

luba gyűjtötték össze bennünket, s ott tanultunk. A héber nyelvet, történelmet, Palesztina földrajzát. '47. március végén kaptuk az értesítést, hogy átmegyünk Franciaországba. A Bricba bérelt egy vonatot, amely Belgiumból egészen Dél-Franciaországig, Sète-ig vitt bennünket. Ott szálltunk fel a Theodor Herzl hajóra. Április elsején indultunk, az egész pészahot a tengeren töltöttük. Április 13-án érkezünk a Tel-Aviv és Herzlia között húzóódó tengerpartra. Az angolok ott tartóztattak le bennünket, s Ciprusra deportáltak. Ott raboskodtam még nyolc hónapig. 1947 decemberében érkeztem meg az országba.

Sajnos nem lehettem katona, mert nagyon betegem érkeztem meg. Három és fél évig kórházban kezeltek a tüdőmmel – többször is megműtöttek. Monowitzban, Auschwitz mellett kaptam a mellbártyagyulladását, amit nem kezeltek ki. Utána 32 évig dolgoztam az államnál és kedvezményesen mentem nyugdíjba a második szívinfarktus után.

Az Auschwitz-album képeit először 1955-ben láttam. Abban az évben a pészahot técsői ismerősöknél töltöttem, Magdiel mosavban. Hód ha Sárónnak hívják most. Jött egy olé hadas Csehszlovákiából, s hozott egy füzetet. Abban voltak képek técsőiekről, akik éppen Auschwitzba érkeztek. „Akarom látni.” Belelapoztam: „Ezt ismerem, azt is ismerem.” Sőt, mondtam az asszonynak, akinél a pészahot megültük: „Te is itt vagy!” Hogy lehetne ezt a füzetet megszerezni? Vissza kellett adni annak az olénak. Két évre rá megszereztem a Halálgyár című könyv magyar kiadását. Ota Kraus és Erich Kulka magyar könyvét. Ott láttam viszont ismét azokat a képeket. Írtam a Jad Vasemnek, hogy nagyon fontos lenne megszerezni ezeket a képeket és lefordítani ezt a könyvet – csebről vagy magyarról ívritre. 1960-ban meg is jelent ívritül Bét haroset hamavet címmel. De nem az összes képpel. S utána megint többször írtam a Jad Vasemnek, hogy nagyon fontos lenne, hogy az összes képet megjelenítsék. Nem láttam őket, de hallottam, hogy megjelentek Amerikában angolul. És miért ne legyen héberül is? Ez 15 évvel ezelőtt történetet. Jött egy magyar származású orvos Amerikából, aki jelentette a Jad Vasemben, hogy abban az amerikai kiadásban felismerte a nagyanyját. Hozzám irányították. Mondtam neki, hogy én csak a técsőieket ismerem. Mondtam neki, hogy én most írok egy emlékkönyvet a técsőiekről, szeretnék az albumból átmásolni az összes képet, ahol técsőiek vannak. Mivel még három hétig tartózkodott az országban, nekem adta az albumot, s kifényképeztem belőle a képeket, ahol técsőiek találhatók. Elvitettem a nyomdába, s mondtam a tulajdonosnak: „Másold ki, s mikor készen leszek a munkával, ezek lesznek az illusztrációk”.

1955-ben, amikor ezt az albumot megláttam, gondoltam, hogy valamit tenni kellene, hogy a técsői hitközségnek legyen emlékkönyve. Felkerestem mindenféle a técsőieket – hogy adatokat gyűjtsék tőlük. A Jad Vasemnek még csak egy kis irodája volt Jeruzsálemben és Tel-Avivban. Amikor felállították a Jad Vasem nagy irattárát, minden két hétben odautaztam. Az irattárban felderítettem a técsőiek tanúságait s más adatokat, ok-

mányokat a szülőhelyemről. Az Archion Hacioni Hamerkazban (a Központi Cionista Levéltárban) nemcsak a soáról találtam anyagot, de például háború előtti újságokat is, amelyek jiddisül jelentek meg Munkácson. Gazdag adatokat szolgáltatott Técsőről. 1955-ben körülbelül 500 técsői élt az országban. Hozzájuk is fordultam: adatokért, képekért, emlékekért.

Megkaptam egypár técsői címet. Írtam nekik, hogy ebben és ebben a napban lesz egy találkozó, s mindenki értesítsen, akít tud. Egy kis vendéglőben, Tel-Avivban rendeztünk egy különtermet. Ötven vagy száz résztvevőre számítottunk. Háromszázan jöttek, az utcán is álltak, a Senkin utca és az Allenby körút sarkán. Egy másik évben már egy nagy termet béreltünk. S miután egy Bét Máramaros nevű báromemeletes házát felépítették, attól fogva ott rendeztük az összejöveteleket. Mára sajnos sokan megbaltak, s nincs erő, aki összetartson bennünket.

Abból a kétezerből, aki azon a május 27-i napon Birkenauba érkezett, 700 maradt élve. Közülük 500 Izraelben él. A többi 400 Kanadában, Amerikában, Ausztráliában szóródott szét.

1957-ben nőültem meg. Feleségem, Bruia Perzsiából származik. Öt gyermekünk született, 15 unokánk van.

A könyvet kilenc évvel ezelőtt nyomtattam ki Ber Séván ezer példányban. Tapuah a könyv címe, alcíme kovec semot, azaz összegyűjtött nevek és adatok a técsői hitközségről. Azért Tapuah, mert az héberül almát jelent, s Técső híres volt az almaterméséről, sok zsidónak is az adott kenyeret. De hamut is jelent a szó arameusul, s van Izraelben egy Tapuah nevű település is.

Minden técsőinek, akinek a címe megvolt, elküldtem belőle egy példányt, s egy csomó könyvtárnak is, a Sifriat Leumiba (a nemzeti könyvtárba) meg a kneszetbe. Így mind elkelt, nekem is csak egy példányom maradt. Magyarországra is küldtem belőle közkönyvtáraknak, cionista szervezeteknek, egyedül a Rabbiképző Intézet könyvtárából kaptam visszajelzést és köszönetet.

A könyv címlapján a técsői templom látható. 1991-ben jártak arra técsőiek, ők fényképezték le. Ma tornaterem, s nincs emléktábla.

Három évvel ezelőtt dr. Bella Gutterman telefonált a Jad Vasemből. Adott nekem minden képről egy másolatot. Arra írtam rá, hogy kit hogyan hívnak, akít felismertem a fotókon.

KŐBÁNYAI JÁNOS interjúja
Jichak Gersonival
(Kepes Izsákkal),

KEDUM SOMRON,
2004. JÚLIUS 8.